

PRIKAZ VOLKSKULTUR UND MODERNE: EUROPÄISCHE ETHNOLOGIE ZUR JAHRTAUSENDWENDE

Festschrift für Konrad Köstlin zum 60. Geburtstag am 8. Mai 2000. Hrsg. vom Institut für Europäische Ethnologie der Universität Wien. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Ethnologie der Universität Wien, Band 21), Selbstverlag des Instituts für Europäische Ethnologie, Beč 2000, 446 str.

Dvadeset prvi svezak *Izdanja* Instituta za europsku etnologiju Sveučilišta u Beču nije svečarski tek po svome nominalnome posvećivanju profesoru Konradu Köstlinu, pročelniku Instituta: uredništvo ovoga zbornika potpisali su svi djelatnici Instituta, okupljeni su radovi brojnih europskih etnologa s kojima je slavljenik surađivao tijekom svoje akademske karijere (dakle, kolege s nekoliko njemačkih etnoloških i srodnih katedri, iz SIEF-a (*Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore*), mreže Ethnologia Europaea i, naravno, austrijski etnolozi), a sâm naslov knjige, *Narodna kultura i moderna*, upućuje na jednu od temeljnih postavki Köstlinova bavljenja etnologijom, onu o neraskidivoj povezanosti etnologije kao discipline i modernoga razdoblja. Stražnje korice knjige, koje su u Izdanjima tradicionalno opremljene rečenicom-dvije što jezgrovito opisuju njezinu bît, ovaj put nose misli slavljenika preuzete iz njegova nastupnoga predavanja po dolasku na bečko Sveučilište, održanome u lipnju 1995. godine pod naslovom "I tako je-ova znanost bez moderne nezamisliva".

Poštujući želju urednika, svih se dvadeset i sedam posebno za ovu priliku pozvanih i okupljenih autora u svojim tekstovima bavilo različitim aspektima etnološke discipline, narodne kulture i moderne, neki eksplicitno i teorijski, a drugi u obliku *case studies* i vlastitim istraživanjima. Zbornik otvara tekst američko-velškoga antropologa Reginalda Byrona, nakon kojega slijede Hermann Bausinger, Wolfgang Brückner, Bjarne Stoklund, Tamás Hofer, Nils-Arvid Bringéus, Kai Detlev Dievers, Wolfgang Kaschuba, Martin Scharfe, Bo Lönnqvist, Rolf Lindner, Orvar Löfgren, Gisela Welz, Bjarne Rogan, Silke Götsch, Ueli Gyr, Walter Hartinger, Regina Bendix, Jonas Frykman, Peter Niedermüller, Adners Gustavsson, Dunja Rihtman-Auguštin, Gottfried Korff, Konrad Bedal, Christel Köhle-Hezinger i Klaus Beitzl da bi bio zaključen kraćim *razmišljanjima naglas* švicarske etnologinje Christine Burckhard-Seebas.

Tekstovi zbornika, iako objedinjeni zajedničkom temom, doista su raznorodni, i tematski i metodološki. Radovi koji otvaraju zbornik, u prvome redu radovi Bausingera (*Moderna - precijenjena, potcijenjena...*), Brücknera (*Etnologija jest moderna*) i Kaschube (*Etnološka znanstvena kultura i moderna: o društvenom statusu etnografskoga znanja*), izravno se i nedvosmisleno obračunavaju s modernom i procesom rađanja etnologije, propituju načine i uzroke promjene predmeta istraživanja etnološke discipline tijekom modernoga razdoblja, odnose tradicije i moderne te utjecaje moderne na

provedbu etnoloških istraživanja i na pristup struci općenito. Osim teksta Reginalda Byrona i Regine Bendix, koji se bave američkim prilikama, radovi zbornika uvode nas u svijet pojedinih europskih nacionalnih znanstvenih tradicija, bez obzira radi li se o teorijskim ili povijesnim raspravama, poput one danskoga etnologa Bjarne Stoklunda (*Europska etnologija između dva prijelaza stoljeća: dansko iskustvo*), mađarskoga etnologa Tamása Hofera, koji piše o znanstvenoj djelatnosti Wilhelma Heinricha Riehla i njegovoj recepciji u tadašnjoj mađarskoj znanosti, ili pak o primjerima konkretnih istraživanja. Uz prethodno spomenuta promišljanja moderne Bo Lönnqvist predstavlja nadahnutu raspravu o perspektivi u etnologiji, o *insiderskom* i *outsiderskom* pogledu na proučavanu kulturu, o *traženju naroda* i *domovine etnologa* (*Gdje je "domovina" etnologa?*), a Rolf Lindner rabi već klasičnu sintagmu *rastanka od narodnog života* za naslov svog teksta (*Drugi rastanak od narodnog života*), u kojemu daje kraći pregled etnoloških paradigmi od kraja devetnaestoga stoljeća do današnjega dana koji je, smatra on, razdoblje u kojemu se etnologija mora osloboditi iluzija pronalaska alternativne kulture i društva onim akademskima, gradskima, prekinuti s tradicijom proizvodnje *sanjarskih tekstova* i *odrasti* kao znanost. Nils-Arvid Bringéus progovara o usporedbi u različitim prilikama: od povijesne perspektive, preko skandinavskog konteksta, preko usporedbi na europskoj razini, prestanka uporabe usporedbe do njezina povratka i današnje uporabe, a Kai Detlev Sievers u svome tekstu naslovljenom *Siromaštvo i moderna* upozorava da razdoblje moderne često krasi pozitivne konotacije, od tehnološkog i znanstvenog napretka, preko društvene emancipacije do demokratizacije, te stoga raspravlja o drugoj, često nevidljivoj ili neproučavanoj strani procesa modernizacije europskih društava. Zatim, Martin Scharfe razmatra metodologiju etnoloških istraživanja, odnose etnologije i teologije te uporabu religiozne metaforike u narodnoj kulturi u kontekstu prakticanja pučke pobožnosti, konkretno, u izradi figura i kipova anđela s krilima. Orvar Löfgren (*Kult kreativnosti*) raspravlja o pojmu kreativnosti u kontekstu popularne kulture, o osobnoj i kulturnoj kreativnosti, ali i o inzistiranju etnologa na proučavanju kreativnoga i iznimnoga te istodobnom izostanku istraživanja *sivog, dosadnog, nekretnog, sporog i bezobličnog*. Gisela Welz piše o promjenama u ciparskim prehrambenim običajima, Bjarne Rogan o putovanju kao kulturnom fenomenu, a Silke Götsch o popularizaciji slike o sjeveru Europe u Njemačkoj tijekom devetnaestoga stoljeća. Ueli Gyr raspravlja o kiču u kontekstu tiskanih medija, kao i pojmove dobrog i lošeg ukusa, društvenoga kiča, novinarstva, trivijalnosti i funkcije kiča, a Walter Hartinger piše o običajima kumstva bavarskih društava. Svojim tekstom *Nacionalni identiteti: između moderne i kulturnog nacionalizma*, Jonas Frykman nastavlja svoja istraživanja odnosa identiteta, nacije i kulture, Peter Niedermüller piše o kulturnim promjenama u suvremenim istočnoeuropskim društvima, a tema *etnografije granice* obrađena je u tekstu Andersa Gustavssona, koji govori o švedsko-norveškim graničnim prilikama u dvadesetom stoljeću. Slijedi rad Dunje Rihtman-Auguštin *Etnologija i etnomit*, u kojemu autorica propituje tezu Gottfrieda Korffa o ulozi etnologije u proizvodnji mita u kontekstu suvremenih hrvatskih prilika. Tekst Gottfrieda Korffa, ali na sasvim različitu temu, idući je: on, naime, progovara o etnologiji i njezinim bavljenjem predmetima, odnosno

materijalnom kulturom na primjeru muzejskih predmeta. Konrad Bedal govori o tendencijama, mogućnostima i ograničenjima proučavanja kuća, odnosno tradicijske arhitekture u kontekstu etnološke discipline, a Christel Köhle-Hezinger govori o medvjediću u kontekstu povijesnih i suvremenih božićnih i novogodišnjih običaja. Posljednja rasprava u zborniku tekst je Klause Beitla, koji promišlja pelikana kao simbol, zaštitni znak ili maskotu Etnografskog muzeja u dvorcu Kittsee, u austrijskoj saveznoj državi Gradišće.

I, konačno, zbornik završava kronološkom bibliografijom i životopisom Konrada Köstlina, kao i kratkim bio-bibliografskim crticama o autorima tekstova. Aktualni i relevantni radovi pisani, istina, zajedničkim povodom i objedinjeni zajedničkim nazivnikom narodne kulture i moderne, uza sve moguće sličnosti proizašle zadanošću širega okvira, pokazuju šarenilo i raznolikost europske etnologije te pružaju podroban uvid u suvremena etnološka istraživanja iz najrazličitijih perspektiva i u kontekstu različitih znanstvenih tradicija. Zaista impresivan niz u knjizi *Volkskultur und Moderne* okupljenih znanstvenika srednje i starije generacije dokazuje da su se bečka *Izdanja* etablirala kao redovito *sastajalište* renomiranih - uglavnom europskih - etnologa i da ih možemo promatrati kao svojevrsni (i vrlo pouzdani) *tko je tko* etnološke struke.

Sanja Kalapoš

Etniciteti - pluraliteti - identiteti (Ethnizitäten - Pluralitäten - Identitäten)

treća je cjelina koja obuhvaća pet radova posvećenih istraživanju identiteta. Dva rada Jadranke Grbić (*Mnogostruki identitet: Hrvati u Mađarskoj i U potrazi za vlastitim. Dimenzije hrvatskog identiteta u Bosni i Hercegovini*) tematiziraju razvoj identiteta hrvatskih zajednica u interetničkoj situaciji. Milana Černelić (*O pravu da se bude Hrvat. O nastojanjima da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu*) analizira načine manipulacije etničkim imenom Bunjevac u Bačkoj s ciljem promjene demografske slike na tom području. Sanja Kalapoš pak (*"Mnogostruki identitet" supkulturne skupine iz Zagreba*) razmatra teorijske postavke o istraživanju supkulture mladih i identiteta. Jasna Čapo Žmegač (*Pogled izvana: Hrvatska i model balkanske obitelji*) analizira diskurs stranih etnologa koji su pisali o Balkanu, odnosno pokušaje da se Hrvatima nametne "balkanski identitet".

Četvrta je cjelina posvećena ratnoj etnografiji (*War Ethnography*). Lela Ročenović (*Ritualni žalosti za pale vojnike - na primjeru grada Samobora*) analizira rituale koji su pratili pogibiju građana Samobora u ratu, u kojima prepoznaje ne samo izraz sućuti već i način učvršćivanja integriteta zajednice. Dva se rada Maje Povrzanović Frykman (*Kultura i strah. O ratnoj svakodnevici te Vrijeme stradanja i prostori pripadanja. Etnološka promišljanja identiteta u ratu*) bave ratnom svakodnevicom te utjecajima koje ratna zbivanja imaju na ponašanje ljudi.

Peta, posljednja cjelina sadrži šest studija (*Fallstudien*) raznovrsne tematike. *Predenje bez preslice u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* Jelke Radauš Ribarić prikaz je jedne stare tehnike predenja. *Mala sakralna arhitektura u Slavoniji. Poklonci, niše i putne kapelice* Žarka Španičeka razmatra odnos male sakralne arhitekture s tradicijskim graditeljstvom te s pučkom pobožnošću. Branka Vojnović-Traživuk (*Gavazzi i hrvatska narodna umjetnost. Retrospektivni pogled*) razmatra Gavazzijevo određenje pojma narodne likovne umjetnosti, a Aleksandra Muraj (*Seoski stambeni prostor - u zrcalu rituala*) analizira prostorni aspekt obreda te promatra kuću (stambeni prostor) kao najvažniji simbolički prostor u životu seoskog stanovništva. Zorica Vitez (*Obilježja smrti. O popularnom obilježavanju mjesta smrti*) razmatra različite aspekte obilježavanja mjesta smrti. Cjelinu zaokružuje studija iz literarne antropologije Valentine Gulin Zrnić (*Antropologija i povijest. Dubrovnik viđen očima Marina Držića*). Izbor ovih studija predstavlja i različite istraživačke tradicije prisutne u hrvatskoj etnologiji.

Zbornik otvara i predstavlja uvodni tekst u kojemu se promišlja povijest hrvatsko-njemačkog znanstvenog dodira te budućnost hrvatske, austrijske i njemačke, a ujedno i ostalih europskih nacionalnih etnologija, u kontekstu transnacionalno (i transkulturno) zamišljene *europske etnologije*. Tako i ova knjiga o novijim kretanjima u hrvatskoj etnologiji, namijenjena njemačkom govornom području, nije shvaćena samo kao pokušaj internacionalizacije povijesti discipline, pisane uglavnom "nacionalnom gramatikom", ili jednostavno kao nastavak dugotrajnih veza hrvatske i austrijske etnologije, već kao prinos razvoju takve buduće europske etnologije. Ta nova europska etnologija još ima pronaći svoj identitet, koji će, smatraju urednici, biti bitno obilježen,

blisko postmodernističkom diskursu, upravo jedinstvom u različitosti (*unity in diversity*). Različitosti i specifičnosti etnoloških i antropoloških tradicija u Europi neće biti prepreka već intelektualno poticajno i sadržajno bogato područje rada. Tako koncipirana europska etnologija podrazumijeva i suradnju, odnosno ravnopravan dijalog etnoloških i antropoloških disciplina u Europi, koji će zamijeniti *akademski imperijalizam* te utjecati na otvaranje nacionalnih etnologija.

Balkan i "južnoslavenska etnologija" bili su od ključne važnosti za institucionaliziranje austrijske etnologije u osamdesetim godinama 19. stoljeća te za njezin kasniji razvoj u sljedećim desetljećima. Austrijska je etnologija institucionalizirana tek godine 1884. stvaranjem *Etnografske komisije*, koja se trebala baviti istraživanjem tada upravo okupirane Bosne i Hercegovine i ostalih balkanskih zemalja. Tako je njezino prvo veliko područje istraživanja bila periferija - Balkan. Etnografska je komisija također željela biti pokretačem "južnoslavenske etnologije" te se suprotstavljala nacionalnim strujanjima u znanosti, međutim je, s razvojem nacionalnih etnologija u srednjoj Europi, takva koncepcija austrijske etnologije zastarjela i izgubila na važnosti. Bečka je slavistika (studij slavenske filologije uključivao je i etnologiju) naprotiv trebala znanstveno kanalizirati nacionalna strujanja, koja su bila prijetnja Monarhiji. Bečki su slavisti bili (kao *insideri*) posrednici između nacionalnih etnologija i znanstvene javnosti njemačkog govornog područja, koju su upoznavali s rezultatima, u ovom primjeru, hrvatskog *narodoznanstva*. Austrijska se etnologija pak shvaćala u nacionalnim pitanjima neutralnom (ili nadnacionalnom), a svoju je ulogu vidjela u razrješavanju nacionalnih konflikata u Monarhiji putem poredbenog etnografskog načina gledanja. Svoju je ulogu vidjela u posredovanju među nacionalnim etnologijama te je pokušala osigurati položaj njemačkoga kao zajedničkog jezika znanosti u Monarhiji. Kako je u tekstu istaknuto, austrijski i njemački interes za područje Balkana i hrvatsku etnologiju nije bitno utjecao na njeno institucionaliziranje, iako trajna, dugogodišnja recepcija discipline s njemačkog govornog područja te radovi objavljivani na njemačkom jeziku mogu biti shvaćeni kao indirektna posljedica takve orijentacije austrijske etnologije.

U uvodnom je tekstu postavljeno i pitanje o smislu ovakva izdanja u trenutku kad je njemački jezik izgubio na važnosti kao međunarodni jezik znanosti u okviru svjetske antropologije, ali i europskih etnologija (a tu je ulogu preuzeo engleski), a etnologije njemačkoga govornog područja same su postale nacionalne, prema "unutra" okrenute discipline. Kao odgovor navodi se da se ova knjiga priključuje nastojanjima njemačke, austrijske i francuske etnologije za suradnjom te je posebice, kako je već rečeno, doprinos nastanku buduće europske etnologije.

Zbornik sadrži i bibliografiju koja obuhvaća izabrane radove hrvatskih etnologa, folklorista i etnomuzikologa objavljivane na engleskom, francuskom, talijanskom i njemačkom jeziku u proteklih pedeset godina. Ovako koncipirana ova bibliografija dopunjuje uvid u hrvatsku etnologiju koju pružaju izabrani članci.

Na kraju zbornika nalaze se i kratke bilješke o autorima članaka.

Ovaj zbornik, namijenjen u prvome redu čitateljstvu njemačkoga govornog područja, izborom tekstova kao i pridodanom bibliografijom prikazuje cjelovitu sliku hrvatske etnologije danas, njezina različita tematska područja, raznovrsne istraživačke pristupe i njezin povijesni razvoj te mjesto u europskoj i široj međunarodnoj etnološkoj/ antropološkoj znanstvenoj zajednici.

Svjetlana Lončarić